

RELAȚIILE DINTRE OM ȘI NATURĂ ÎN CONCEȚIA LUI EMIL RACOVIȚĂ

VAL PUȘCARIU

Savant de notorietate mondială Racoviță este cunoscut îndeosebi ca explorator al continentului antarctic și ca întemeietor al unei științe noi : Biospeologia.

Originala sa operă, în care concepția înaintată despre viață este net progresistă, își are multiple aspecte a căror geneză trebuie căutată în legătura constantă pe care a avut-o ca om și biolog cu natura.

Explorator temerar al pampasurilor argentinieniene pînă în îndepărtata Țară a Focului și a ghețurilor antarctice, unde a cunoscut de aproape viața balenelor, focelor și pinguinilor, apoi cercetător al vietăților mărunte din golful Lyonului, al mării catalane și al întunecatelor lăcașuri subpămîntene, Racoviță a desăvîrșit această legătură dintre om și natură prin vasta sa cultură generală și pasiunea ce o avea pentru discipline ca : preistoria, arheologia, sociologia, etnografia, pe care căuta să le integreze în realista sa concepție biologică.

Atent observator al fenomenelor sociale din țara noastră, Racoviță este fără îndoială, un precursor în vastul domeniu al protecției naturii și mediului înconjurător pe diferite planuri, manifestîndu-și opiniile sale constructive în ce privește relațiile dintre om și natură de cîte ori are ocazia : la constituirea asociației de turism „Frăția Munteană“, congresul naturaliştilor din Cluj, întemeierea Comisiei Monumentelor Naturii, la tribuna Senatului, ori la inaugurarea Muzeului etnografic din Cluj.

Complexitatea structurală, varietatea și distribuția vastă a ecosistemului forestier îl atrage pe Racoviță în mod deosebit, cînd abia strămutat la Cluj cu întreaga zestre speologică, spre a întemeia primul institut de speologie din lume, cunoaște situația tragică a pădurilor din Munții Apuseni, în urma devastărilor săvîrșite de Moți, în primul război mondial.

Primul articol din Statutele societății „Frăția Munteană“ are drept scop „a strînge într-un mînunchi puterile celor ce iubesc munții“, al doilea propune, între altele, „să apere munții și pădurile lor de devastări“, iar între „sfaturile tehnice statutare, ce se vor constitui după trebuință de Sfatul Central“, statutele prevăd ca unul din cele 9 sfaturi, al 7-lea, să cuprindă o secție a frumuseților naturale și o secție a parcurilor și rezervelor naturale (E. R a c o v i ț ă 1922).

O deosebită îngrijorare o manifestă Racoviță pentru soarta pădurilor din Munții Apuseni în cuvîntarea rostită cu prilejul legii colonizării în ședința Senatului din 29 martie 1940 (E. G. R a c o v i ț ă 1941).

„N-am văzut — spune Racoviță — nici în Alpi, nici în munții spanioli, nici în munții Africei de Nord, forme atât de caracteristice de masive forestiere și pășuni supra-pășcute, cum am văzut în Munții Apuseni și spre sud de aceștia, în Carpați“.

Iar mai departe continuă, arătînd „urmările acestor întâmplări“, „după distrugerea pădurilor urmează ca o consecință fatală distrugerea islazurilor, căci se înființează regimul torențial care distruge apoi și pămînturile de cultură. Iată-ne, prin urmare, prinși în unul din cercurile infernale definite de sociologi, într-o fatală nenorocire care de pe acum amenință țara“.

Remedierea acestei situații este, după Racoviță, limitarea numărului vitelor și rezervarea fiecărui petec de pămînt numai culturii care i se potrivește mai bine. „Păduri trebuie să existe acolo unde nu pot crește decît păduri și unde trebuie să îndeplinească rolul de protecție al pămîntului. Islazuri nu trebuiesc date decît acolo unde convin pășunilor, iar pămîntul de agricultură trebuie rezervat acolo unde se poate face agricultură cu folos și această clasificare rațională a terenurilor unei țări nu se poate stabili decît prin legi bine alcătuite de către specialiști care au făcut practică gospodărească“.

Tot în această cuvîntare prezintă onoraților senatori, după capitoul consacrat în cursul său de Biologie generală, ceea ce trebuie să se înțeleagă prin echilibrul biologic „dreapta cumpănă a existenței dintre toate viețuitoarele conviețuitoare pe aceeași suprafață de pămînt sau altfel: proporția între viețuitoarele vegetale care pot conviețui pe aceeași întindere a pămîntului“, înfățișînd totodată, cu humorul său robust, trailul necăjit al Moșilor, care fac mare risipă de lemn, perturbînd acest echilibru biologic prin distrugerea pădurii.

„Sînt, ca să zic așa, — spune Racoviță —, paraziți ai pădurilor“. „Parazitează pădurea, căci mai întîiu o mîncă“, referindu-se la obiceiul lor de a desprinde coaja spre a rade și a mînca învelișul verde de pe partea internă.

O dată memorabilă în atitudinea sa fermă de apărător al naturii este discursul său la întîiul Congres național al naturaliştilor din România ținut la Cluj de la 18—21 aprilie 1928, arătînd că natura a fost educatoarea omenirii și pe sînul ei gol și-a petrecut omenirea toată copilăria“ și că „în rezolvarea problemelor sociale rolul științelor naturii trebuie să fie covîrșitor“.

Ireductibil optimist și evoluționist, Racoviță conchide în cuvîntarea sa, că „oricît de ocrotit ar fi în aparență drumul omenirii“, pînă acum direcția a fost tot înainte și nu înapoi, înainte spre o organizare socială tot mai rațională și spre o colaborare generală tot mai pacinică“.

În hotărîrile Congresului de la Cluj redactate de Emil Racoviță, avînd în vedere importanța științifică și națională a problemei monumentelor naturii se stăruie în cap. V—IX asupra următoarelor obiective privind ocrotirea naturii: înființarea unui post de observațiuni ornitologice în Delta Dunării, avînd în vedere că este „unul din cele mai bogate areale ornitologice cunoscute“ și „una din cele mai importante căi de migrație pentru păsări“ :

— să se aducă în discuția parlamentului proiectul de lege „pentru crearea rezervelor naționale și ocrotirea monumentelor naturii“ ;

— să se oprească imediat pășunatul, pescuitul, vînatul și tăierea pădurii în acea regiune a masivului Retezat, care este deja delimitată la Casa centrală a împroprietării în vederea unui parc național în acest

de vietăți (biocenoze) aflătoare în echilibrul biologic cel mai original ce s-ar putea găsi pe cuprinsul țării", precizând condițiile care se cer spre a se înfăptui aceste rezervații (Val. Pușcariu, 1975).

Una dintre principalele sale preocupări în relațiile dintre om și natură a fost pentru Racoviță problema ocrotirii păsărilor migratoare, de care s-a ocupat de pe vremea când făcea parte din Consiliul Societății Zoologice din Franța.

În 1935, din inițiativa sa și a lui N. Săulescu, director general al vânătorii în acea vreme, în cadrul Comisiei Monumentelor Naturii ia ființă secțiunea națională a Comitetului internațional pentru protecția păsărilor.

Interesantă este poziția adoptată de Racoviță în memoriul ce prezintă principalele probleme în legătură cu ocrotirea păsărilor din țara noastră, arătând scopul urgența și metodele ce trebuie aplicate pentru ca ocrotirea să fie eficace (Val. Pușcariu, 1960).

Cerind înființarea de rezervații ornitologice în regiuni întinse, cum ar fi acele din Delta Dunării pentru coloniile păsărilor mari de baltă sau rezervații mai mici (refugii) de: pădurici, tufișuri, stuhării, stinci și de alte biotopuri pentru ocrotirea păsărelelor, Racoviță, stăruie pentru „urgența creării acestor rezervații și refugii, acolo unde nu există monumente naturale care să le îndeplinească scopul“, găsind că această urgență este necesară fiindcă „cultura extensivă și suprapășunarea au răscolit echilibrul biologic și au distrus pe unele locuri complet mulți biotopi importanți“. Și, în același timp, dornic de a se înființa o stațiune ornitologică serioasă, se interesează de înelarea păsărilor migratoare, încredințată temporar — după propunerea sa — Biroului științific al Comisiei Monumentelor Naturii și Institutului de speologie din Cluj.

Preocuparea constantă a savantului biolog, de a armoniza cruțarea elementelor naturii cu interesele economice ale populației sau ale instituțiilor productive, bazată în prealabil pe cercetarea științifică își găsește o temeinică argumentare și în modul cum trebuie ocrotit și valorificat domeniul subteran și în general potențialul turistic al naturii.

Încă din 1914, împreună cu nedespărțitul și devotatul său colaborator René Jeannel, Racoviță atrage atenția asupra primejdiei care amenință biotele cavernicole, atât prin colectarea abuzivă a acestora, cât și prin schimbările unui mediu la care sînt adaptate și la care contribuie în multe cazuri în peșterile vizitate și frecvența turiștilor.

De aceea, el preconizează renunțarea la unele amenajări interioare spectaculare, poteci pavate, iluminat electric în interiorul peșterilor ce prezintă un interes științific deosebit, sau chiar exterioare (hoteluri, restaurante etc.), rezervîndu-se, în orice caz în aceste peșteri, porțiuni în care accesul să fie permis numai cercetătorilor științifici.

Racoviță de altfel, chiar de la începutul explorărilor sale speologice în Munții Apuseni, bazat pe experiența din Alpi și Pirinei arată rolul pe care-l poate avea turismul în salvarea situației mizere a populației din Țara Moșilor. El vede în turism „un izvor de câștig și ușor și productiv, un factor important în economia națională, un ajutor dat populațiilor muntene“.

Găsind că ajutorul dat acestor populații este o „datorie de primul rang“, el nu uită să menționeze în statutele Societății „Frăția Munteană“, amintite la începutul acestei comunicări, intervențiile ce sînt necesare ca „satele izolate din munți să nu fie lipsite de cultură și educație cetățenească și de legătură ușoară cu regiunile din care își procură cele nece-

masiv. Această oprire de pășunat să fie menținută cu stricteță pînă cînd Legea monumentelor naturii va fi votată și pusă în aplicare“ ;

— se solicită apoi mărirea fondului de 1 milion lei în bugetul pe 1928 al Ministerului de Agricultură și Domenii și numirea unei comisii de specialiști pentru întocmirea unui proiect de utilizare a acestui fond ;

— „decretează mobilizarea generală a naturaliștilor români pentru o campanie de propagandă prin grai și scris în vederea votării și pe urmă a stricteții aplicării, a unei legi pentru crearea Rezervelor naționale și pentru ocrotirea Monumentelor Naturii“.

În sfîrșit, după laborioase intervenții la forurile superioare, secundat tot timpul de alt vajnic ocrotitor al naturii, profesorul **Alexandru Borza**, secretarul general al Congresului naturaliștilor, la 4 iulie 1930 apare Legea pentru protecția monumentelor naturii.

În scurta expunere de motive se arată primejdia ca cea mai parte din comorile naturale, deosebit de importante din punct de vedere științific și estetic, această lege făcînd posibilă păstrarea pentru posteritate a speciilor și a mediilor primejduite, fiind „o datorie de onoare a țării să-și apere bunurile hărăzite de natură“.

Doi ani mai tîrziu (1932) apare decretul prin care se aprobă regulamentul de administrație publică pentru aplicarea dispozițiilor legii pentru protecția monumentelor naturii.

Neobosit apărător al cauzei protecției naturii, **Emil Racoviță** stăruie atît în Comisia centrală, cit și în Comisia monumentelor naturii din Ardeal, asupra interesului științific, social și economic al ocrotirii naturii, cerînd să se ia măsuri bine chibzuite pentru inventarierea exactă a rezervațiilor ce vor trebui puse sub ocrotire și asigurarea pazei monumentelor naturii.

Cunoscînd piedicele care pot sta în calea temeinicei organizări a protecției monumentelor naturii din încercata sa experiență la Institutul de speologie și din prețiosul sprijin pe care l-a acordat instituțiilor științifice și culturale din Cluj, **Racoviță** întocmește științificul îndreptar „Monumentele Naturii“, în care definește, clasifică și arată normele de ocrotire a acestora prin aplicarea legilor și regulamentelor (1934).

Acest îndreptar care a apărut și în limba franceză, în Memoriile Societății de biogeografie din Paris (1937) este, cum o recunoșc **J. Guiart** și **R. Jeannel** (1948) „prima încercare de acest fel în domeniul ocrotirii naturii“.

Definiția sa „sînt monumente ale naturii toate teritoriile, vietățile și artefactele neistorice ce merită a fi conservate pentru folosința obștească actuală și viitoare“, ca și clasificarea științifică în *rezervații științifice* (rezervații faunistice și floristice ; ocrotire de specii sau de indivizi, ocrotire de zăcăminte mineralogice, paleontologice și *estetico-turistice* (peisaje, căi de comunicație cu zona lor mărginașă etc., cit și criteriile generale ce trebuie să hotărască declararea de monument al naturii corespund aproape în totul concepțiilor actuale asupra ocrotirii naturii, adoptate la Brunnen de „Uniunea internațională pentru protecția naturii“ (**E. Bourdelle**, 1948) și sînt foarte apropiate de acele publicate în Lista Națiunilor Unite a parcurilor naționale și rezervelor analoge (1967), adoptate de adunarea generală U.I.C.N. de la New Delhi (1971).

Remarcăm totodată că în același an (1934), în care este lansat de **A. G. Tansley**, termenul de „ecosistem“, **Racoviță** pledează cauza unor rezervații de mare întindere pentru „Ocrotirea contra distrugerii și contra oricărei modificări artificiale a diverselor categorii de populații

sare vieții ca hrană, îmbrăcăminte, ajutor medical, indeletniciri distractive“ (Racoviță, 1922).

Din aceste constatări și îndemnuri s-a născut proiectul său al drumului de creste, destinat să facă legătura directă între regiunea Clujului și bazinul Beiușului, întocmit împreună cu secretarul general al „Frăției Muntene“, profesorul Victor Stanciu (Val. Pușcariu, 1960), cit și propunerea Parcului național al Munților Apuseni, în care să fie înglobată și principala regiune carstică a acestor munți: Padiș — Cetățile Ponorului — Scărișoara, pină în valea Ordincușei, prezentată în ședința Comisiei Monumentelor Naturii din 23 ianuarie 1934, a cărui realizare o așteptăm de mai bine de 42 de ani!

Menționăm, de asemenea, prețioasa sa contribuție la deontologia naturalistică și geografică a țării noastre. Racoviță condamnă cu asprime actele voluntare ale acelor cercetători sau turiști, care ignorează toponimia locală, înlocuind-o adesea cu numiri fanteziste.

„Un nume de loc dat de băștinași — spune el — este un monument istoric de aceeași valoare ca o inscripție lapidară, un papirus, un craniu, un silex cioplit etc.“... Păstrînd proporțiile, încercarea de a suprima un nume geografic „legitim“ și „tradițional“, spre a-l înlocui cu o elucbrație fantezistă, este un act de vandalism“.

Mai puțin cunoscută este desigur opinia lui Racoviță asupra etnografiei care ar trebui să fie o ramură a etologiei, a științei moravurilor, năravurilor și industriilor vietuitoarelor animale“, expusă în cuvîntarea ținută la inaugurarea Muzeului etnografic din Cluj (17 iunie 1928), considerînd că „obștea poporului nostru nu e formată din coloniști bilenari, ci din vechi băștinași a căror origine trebuie căutată, poate, printre oamenii pietrei șlefuite și desigur, printre cei ai bronzului“.

Doctrinar pe plan internațional al ocrotirii naturii, cu înfăptuiri remarcabile în țara noastră, Racoviță a încercat să umanizeze natura, păstrîndu-i intact peisajul original atît pentru cercetarea ei prin metode științifice, cit și pentru rolul ei economic, estetic și recreativ.

Principiul fundamental de la care emană îndatorirea de a salva măcar o parte din ceea ce a mai rămas reprezentativ din această natură, potrivit înțeleptelor sale propuneri, „anticipează — cu cîteva decenii — o spune un alt precursor al naturii în țara noastră — regretatul academician Emil Pop (1968) „acel Program biologic internațional al zilelor noastre, care are un scop identic: acela de a studia aprofundat „comunitățile“ biologice ale naturii pe întreg globul în vederea maximei lor producții economice, dar și de a salva monumentele naturale pentru cercetări științifice și pentru reculegerea omului modern, din ce în ce mai înstrăinat și tocmai de aceea din ce în ce mai dornic de frumusețea și atmosfera odihnitoare a naturii adevărate“.

BIBLIOGRAFIE

1. BOURDELLE ED., *Essai d'unification de la nomenclature en matière de Protection de la Nature*, Pro Natura, Bâle, vol. 1, nr. L, p. 33—36, 1948.
2. GUIART J., JEANNEL R., *Emile Georges Racovitzza (1858—1947)*, Paris, Arch. Zool. exp. et gén., t. 86, 1948.
3. HARROY JEAN-PAUL, *Liste des Nations Unies des Parcs nationaux et réserves analogues*, Ed. Hayez, Bruxelles, 1967.
4. JEANNEL R., RACOVITZA E. G., *Énumération des grottes visitées*, Biospeologica, Paris, Arch. Zool. exp. et gén., t. 33. 1914.

5. POP E., *Emil G. Racoviță, interpret al naturii*, Ocrotirea Naturii, București, t. 12, nr. 1, 1968.
6. PUȘCARIU VAL., *Emil Racoviță și ocrotirea naturii*, Ocrotirea Naturii, București, t. 5, 1960.
7. PUȘCARIU VAL., *25 de ani de activitate a Comisiei Monumentelor Naturii sub auspiciile Academiei R. S. România*, Ocrotirea naturii și a mediului înconjurător, București, t. 19, nr. 2, 1975.
8. RACOVITĂ G. E., *Monumentele Naturii. Definiții, clasificare, norme pentru aplicarea legii. Cum trebuie făcut și ce trebuie evitat*, Bul. C.M.N., București, an. II, p. 4—7, 1934.
9. RACOVITĂ E., *Echilibrul biologic. Omul și pădurea*. Bul. C.M.N., București, an. VI, p. 4—7, 1940.
10. RACOVITĂ E., *Opere alese*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1964.
11. RACOVITĂ E., *Buletinul Comisiei Monumentelor Naturii*, București, an. I—XIV, 1933—1944.
12. RACOVITĂ E., *Énumération des grottes visitées*, Biospeologica, Paris ; Arch. Zool. exp. et gén., t. 66, fasc. 2, 1929.
13. RACOVITĂ E., „*Frăția Munteană*“, *societatea turistică, scopul, înființarea și statutele societății*, Ed. Ardealul, Cluj, 1922.
14. RACOVITĂ E., *Entiul Congres național al naturaliştilor din România*, Societatea de Științe, Cluj, 1930.

LES RELATIONS ENTRE L'HOMME ET LA NATURE SELON LA CONCEPTION D'EMILE RACOVITZA

R e s u m é

Savant de notoriété mondiale, fin observateur des phénomènes naturels, Emile Racovitza, este un précurseur aussi dans le vaste domaine qui constitue la protection de la nature et du milieu ambiant.

Ayant étudié les relations entre l'homme et la nature il a en aussi des préoccupations dans le domaine de la protection des forêts ou il a posé parmi les premiers le problème des réservations naturels pour la protection des forêts et de monuments naturels.

Doctrinair éminent pour la protection de la nature avec des résultats remarquables dans notre pays, Racovitza a essayé d'humaniser la nature, de garder intact le paysage originaire tant pour la recherche par des méthodes scientifiques que pour son rôle économique esthétique et récréatif.

Academia R. S. România — Comisia Monumentelor Naturii
Primit în redacție la 2 octombrie 1977